

'Baerne'

Tijdschrift van de Historische Kring "Baerne"

Redactie : H. Bronkhorst
J. Kruidenier
H.L.M. Vink-Postema
E. Witsenburg-Horsman

Typewerk : M. van der Laan-Reitsma

Redactie-adres : H.L.M. Vink-Postema, Andoornhof 46,
3742 EB Baarn. Tel. 02154 - 16820.

De Historische Kring "Baerne" stelt zich ten doel het bestuderen van en belangstelling kweken voor geschiedenis in het algemeen en van Baarn in het bijzonder. Zij tracht dit doel te bereiken door middel van het organiseren van lezingen, excursies, tentoonstellingen en het uitgeven van een eigen tijdschrift.

Naast deze algemene activiteiten bestaat de mogelijkheid toe te treden tot de volgende werkgroepen:

1. Werkgroep Archeologie

Inlichtingen: J.W.A.A. van der Laan, De Schoener 12,
3742 HD Baarn. Tel. 02154 - 11656.

2. Werkgroep Archiefonderzoek

Inlichtingen: J. Kruidenier, Smutslaan 2, 3743 CG Baarn.
Tel. 02154 - 17860.

3. Werkgroep Interviews en Reportages

Inlichtingen: J.M. v.d. Brink-van Wijkvliet, Prof.
Meijerslaan 10, 3741 XH Baarn. Tel. 02154-
20161.

4. Werkgroep Oudheidkamer

Inlichtingen: W. v.d. Hoek-Baas, Burg. Penstraat 4,
3741 AH Baarn. Tel. 02154 - 21470.

INHOUD

1. Ook in vroeger eeuwen liefde in het gezin
2. Een levenlang tussen de boeken (vervolg)
3. December op de Oosterhei
4. Unieke vondst in Baarn
5. Een Baarnse hoofdzaak

VAN DE REDAKTIE

Op 22 oktober jl. hield Drs. Judith Hokke een lezing voor onze Kring. Deze historica onthulde aan de hand van citaten uit briefwisselingen tussen leden van regentenfamilies uit de zeventiende en achttiende eeuw een stukje zgn. "gezins-geschiedenis". Daar haar voordracht zeer in de smaak viel, leek het ons aardig een verslag hiervan in deze "Baerne" op te nemen. De heer H. Bronkhorst schreef het voor u. Verder vindt u in dit nummer het tweede gedeelte van de historie van boekhandel Den Boer, verteld door mevrouw C. Bakker-de Jonge en opgetekend door mevrouw N. Th. Mulder-Mulder.

Mevrouw H.L.M. Vink-Postema kijkt in deze feestmaand terug naar een decembermaand in het begin van deze eeuw. De heer W. Birkhoff vertelde haar hoe men vroeger op de arme Oosterhei Sinterklaas en Kerstfeest vierde.

Natuurlijk mag in dit nummer een artikel over de vuurstenen bijl, door de heer W. Zondag gevonden op het industrie-terrein Zinkenpoel, niet ontbreken. De heer P. Schut van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek Amersfoort schreef een verslag dat u in deze "Baerne" aantreft.

We sluiten af met "Een Baarnse Hoofdzaak": een nostalgisch verhaal van mevrouw E. Witsenburg-Horsman over de modiste juffrouw Roos en haar hoedenzaak in de Nieuwstraat.

OOK IN VROEGER EEUWEN LIEFDE IN HET GEZIN

Lezing van Judith Hokke voor Historische Kring.

Het zogenaamde verstandshuwelijk in zeventiende en achttiende eeuwse regentenkringen had wel degelijk romantische trekken. Het was van belang dat men met iemand van de juiste familie trouwde om bij de elite te blijven horen, om toegang te hebben tot de hoge ambten en om het familiebezit te vermeerderen. Maar tussen de huwelijkspartners moest er een "mutuele inclinatie", een wederzijdse aantrekkingskracht of genegenheid, bestaan. "Affectie" was nodig en de wederzijdse ouders moesten zich onthouden van "persuasie", overreding of dwang. Men had ervaren dat gedwongen huwelijken niets dan ellende gaven.

Met dit betoog corrigeert de Utrechtse historica Drs. Judith Hokke enige misvattingen over de partnerkeuze in vooraanstaande families in vroeger eeuwen, alsof het daar alleen om aanzien, geld en macht ging. In haar voordracht voor de Historische Kring Baerne over "Het privé-leven van regentenfamilies", op 22 oktober jl. in het Doopsgezinde kerkgebouw, vertelde Judith Hokke vooral over de familie Van der Muelen.

Onmetelijk rijk

De Van der Muelens behoorden in de 16de eeuw tot de Antwerpse koopmansstand. Zij dreven een bloeiend handelkantoor. Zij trokken naar de Noordelijke Nederlanden en in de 17de eeuw waren zij regenten die in Amsterdam het handels- en financieringswezen bepaalden. Ze waren onmetelijk rijk en ze bekleedden belangrijke posities in de Amsterdamse vroedschap. De Van der Muelens zaten ook in het Utrechtse schepencollege, waren lid van het Hof van Utrecht, soms burgemeester, kanunnik van St.-Marie, dijkgraaf van de Lekdijk of bewindhebber van de Verenigde Oostindische Compagnie. Begin 18de eeuw bezaten Jan Carel van der Muelen en zijn echtgenote Constantia Eliana Huydecoper samen het kolossale vermogen van f 500.000,--. De familie Van der Muelen wist het kapitaal goed te beleggen, zodat het steeds

met rente vermeerderd werd. De inkomsten uit ambten waren niet meer dan een welkome aanvulling.

In 1723 kocht de familie Van der Muelen de buitenplaats Dennenburg onder het gerecht Driebergen en in 1743 werd het aan Dennenburg grenzende Broekbergen aan het familiebezit toegevoegd.

De Van der Muelens hebben door hun vermogen en door huwelijksbanden met andere voorname families hun plaats aan de top eeuwen weten te behouden. Van deze familie is veel te weten te komen uit het familie-archief, dat in het Rijksarchief Utrecht is bewaard. Er is een collectie van niet minder dan 2500 brieven.

Drs. Judith Hokke heeft, samen met Drs. Gemma Coumans, in deze historische goudmijn gegraven en gespeurd om zich een beeld te vormen van het leven in regentenfamilies tussen 1600 en 1800. Het resultaat werd vastgelegd in de studie "Geld en Geluk".

Vurige brieven

Judith Hokke gaf in haar lezing ontroerende voorbeelden van correspondentie tussen liefhebbende echtgenoten. Jan Carel van der Muelen schrijft vurige en hartstochtelijke brieven aan zijn vrouw Constantia, of Stansje, die hij eindigt met "naer ue duijsent en duijsent mael in mijn gedachten gekust te hebben (blijf ik) mon aimable Stansje votre mary toujours fidelle..." En Constantia, die de Franse spelling niet beheerst, sluit haar brieven af met "adue mon epoe je vous anbrasse de toe mon cour" (vaarwel, mijn echtgenoot, ik omhels u uit geheel mijn hart).

De verhouding tussen man en vrouw was patriarchaal. De vrouw stond, zowel in de 17de als in de 18de eeuw volledig onder de voogdij van de man. Het trouwen op huwelijkse voorwaarden bracht daarin geen verandering.

Wel kon de familie op die manier een zo gunstig mogelijke positie voor de vrouw bedingen wanneer de man overleden was. De positie van de weduwe werd in de loop van de 17de en de 18de eeuw sterker. Een tendens die zowel in de huwe-

Jan Carel van der Muelen (1672 - 1738)

Constantia Eliana van der Muelen-Huydecoper (1677-1743)

lijkse voorwaarden als in de testamenten waarneembaar is. Als weduwe kon de vrouw volledig haar gang gaan, zij het dat de vrijheid van iedereen in die tijd altijd weer door de familie werd beperkt.

Inderdaad was de verhouding patriarchaal, maar niet autoritair of despotisch. De vrouw stond onder voogdij van de man, maar die relatie kon alleen goed werken wanneer man en vrouw redelijk met elkaar overweg konden. De voogdij werkte slechts voor zover de vrouw zich er vrijwillig in schikte.

Ook over de relatie tussen ouders en kinderen vertelt Judith Hokke veel wetenswaardigs en draagt zij bij tot een juister historisch inzicht.

Een min in huis

Uit het brievenmateriaal heeft zij kunnen afleiden dat men meestal enkele weken vóór de geboorte van een kind een min in huis nam. In veel gevallen werd de zuigeling door de min gevoed. Dat gebeurde tot ver in de 18de eeuw. In tegenstelling tot wat er in Frankrijk gebeurde, werden babies niet uitbested. De min kwam in huis, waardoor pasgeboren kinderen het ouderlijk huis niet hoefden te verlaten. De moeder zag erop toe, dat de min het kind goed behandelde. De relatie met de min was vaak heel hartelijk. Volwassenen hadden vaak nog contact met hun vroegere min. Mevrouw Hokke beoogt, dat het niet altijd een uiting van onverschilligheid was dat men de borstvoeding aan een min overliet. "De huwelijksplicht stond het zelf zogen van het kind in de weg. Men geloofde ook dat sexueel contact na de geboorte de melk deed verzuren."

Ouders hielden van kinderen

In het slothoofdstuk van hun doctoraalscriptie "Geld en Geluk" komen Judith Hokke en Gemma Coumans tot een boeiende en geloofwaardige conclusie. Zij keren zich tegen het idee van de gezinshistorici, dat de mens in de loop der eeuwen ingrijpend is veranderd. Gezinshistorici beweren dat de emotionele capaciteit van de mens gegroeid is, maar zij weten voor deze stelling geen overtuigende bewijzen aan te

dragen. Natuurlijk is het wel mogelijk om voorbeelden te geven waaruit blijkt dat de manier waarop men emoties toont in de loop van de geschiedenis is veranderd. Een gebruik dat men nu als criterium neemt voor een emotionele band tussen ouders en kinderen, zoals het zelf zogen van kinderen door de moeder, kwam in de 17de en de 18de eeuw niet of in ieder geval veel minder voor. De conclusie dat ouders toen dus niet van hun kinderen hielden is echter volstrekt onjuist. Dat blijkt duidelijk uit de bewaard gebleven brieven. Kasboeken tonen aan hoeveel men uitgaf voor opvoeding en onderwijs van de kinderen.

Als we weten dat vrouwen niet op een begrafenis hoorden te komen, betekent hun afwezigheid niet dat zij geen groot verdriet hadden. Heel aangrijpend is, wat Elisabeth Bax in de 17de eeuw schrijft over haar gestorven man. Zij geeft onomwonden uiting aan haar gevoelens van diepe smart.

Als een man snel hertrouwt na het sterven van zijn vrouw aan de kraamkoorts, is dat van die man niet harteloos of wreed, maar het is meestal bittere noodzaak, omdat de kinderen moesten worden verzorgd. Laten we dus oppassen voor oppervlakkige snelle afkeurende oordelen over de mensen van vroeger.

Niet altijd verbetering

Hokke en Coumans zeggen heel terecht, dat steeds weer blijkt hoe schadelijk de vooruitgangskonceptie voor het historisch onderzoek is. Aanhangers van dit geloof signaleren niet alleen verandering, ze zijn er bovendien van overtuigd dat iedere verandering een verbetering is, waardoor er een bijzonder negatief beeld van het verleden ontstaat. Waar reactionaire wetenschappers het beeld van het verleden te mooi schilderen, maken aanhangers van het vooruitgangsidee het beeld te zwart. Geschiedkundigen die hun vak ernstig nemen, moeten breken met dat idee van de vooruitgang, zo is de gefundeerde mening van Hokke en Coumans.

Het is goed dat jonge historici zich zo kritisch opstellen. Te lang heeft het idee geleefd dat pas sinds het tijdperk van de Verlichting de mensen beter met elkaar leerden om-

gaan: man en vrouw, ouders en kinderen. Maar het is niet zo dat het huwelijk vóór die tijd puur een verstandshuwelijk was en dat men tegenover de kinderen altijd koel en afstandelijk was.

Uit de 17de en 18de eeuwse correspondentie van de familie Van der Muelen en ook uit de 1000 brieven van de familie Van Citters komt ons herhaaldelijk een sfeer van warmte en hartelijkheid tegemoet.

H. Bronkhorst

Gemma Coumans & Judith Hokke: "Geld & Geluk".

Twee regentenfamilies in gezinshistorisch perspectief.

1600 - 1800.

Doctoraal scriptie. Afdeling Nieuwere Geschiedenis, Utrecht, september 1984.

EEN LEVENLANG TUSSEN DE BOEKEN (vervolg)

Coby Bakker-de Jonge vertelt.

1940-1945

Toen Coby in 1939 met een vriendin op het eiland Wight wilde gaan kamperen, kon dat niet doorgaan i.v.m. alle spanningen en geruchten in Europa. Daarom gingen ze naar Vlieland. Tijdens deze vakantie (zonder radio en krant) werd de mobilisatie afgekondigd. Toen Coby met haar vriendin na de vakantie in Leeuwarden kwam, leken ze een ander land binnen te komen dan ze 14 dagen daarvoor hadden verlaten. Overal angstige en huilende mensen, overal zenuwachtige soldaten op weg naar hun onderdeel. In mei 1940 werd het werkelijk menens. Coby herinnerde zich nog dat haar leven met één klap veranderde: het enige belangrijke was nu: overleven! Al het andere was onbelangrijk geworden. De bezorger Anton was op die bewuste 10de mei op weg van zijn huis naar de zaak. Hij werd toen door de Duitsers bij de Oranjeboom aangehouden en onmiddellijk te werk gesteld (loopgraven maken) in Soesterberg.

Omdat Baarn nog niet in de waterlinie lag moest men ook nog evacueren. Tot de capitulatie op 14 mei werden Coby en vele anderen ondergebracht in Blaricum. Zij zat bij een Joods gezin. Het was voor haar die 14de mei een vreemde dag, omdat het ook nog haar verjaardag was.

Na de capitulatie werd het "gewone leven" zo goed en zo kwaad als het ging weer opgepakt, hoewel er wel duidelijke veranderingen waren. De eerste tijd verkochten ze bij Den Boer bijv. grote hoeveelheden verduisteringspapier en punaises. Slechts langzamerhand werd het steeds moeilijker de zaak een beetje draaiend te houden. In 1942 lukte het de heer Den Boer ook niet meer om zijn kalenders uit te geven. Men zocht naar alternatieve bronnen van inkomsten, want veel geld om aan boeken te besteden was er niet meer; het meeste geld ging op aan voedsel, kleding en verwarming.

Coby kwam met een eigen idee om geld te verdienen. Ooit had ze eens een prijsje gewonnen, een soort reliëfschilderijtje op zwart geverfd hout met een klederdrachtfiguurtje erop.

Eigenlijk foeilelijk, maar... Hollands! Zij herinnerde zich nog grote dozen met klederdrachtkaarten die op zolder stonden. Door onderduikers in Loosdrecht, die zich erg verveelden, werden er schilderijtjes naar Coby's voorbeeld gefiguurzaagd en geplakt. Vanwege de vaderlandslievende gevoelens werden deze Hollandse schilderijtjes een grandioos succes.

Een verdere bron van inkomsten waren de tweedehands boeken. De heer Den Boer kocht hele bibliotheken op van mensen, die uit Nederland wegingen of elders gingen wonen, of die het geld nodig hadden. Op een vaste dag in de week verkochten ze deze boeken. Ook dat bleek een groot succes.

Een groot probleem, in ieder geval lastig en irritant, was de grote hoeveelheid verboden boeken. Zo moesten alle boeken waarin iets stond over het Koninklijk Huis van de Duitsers in verzegelde pakketten op zolder bewaard worden. Er was ook een lijst met verboden boeken, die, indien gevonden in een boekhandel, in beslag genomen en verbrand werden. Bij Den Boer is dit laatste nooit gebeurd. Hun "illegale" boeken waren voor het merendeel al "illegaal" verkocht.

Toen Coby eens een Paasetalage maakte, werd er op het etalageraam getikt. Het was mevr. V.d. Tak, die informeerde of Coby soms levensmoe was. Zij had in haar etalage een boek gelegd over de Duitse kerkstrijd; op de flaptekst stond: "hoogst aktueel, in Duitsland verboden".

Coby herinnert zich ook nog het boekwerk: "De stenen spreken", waarin de dood van Hitler voorspeld werd. Daar was veel vraag naar, daarom was het illegaal herdrukt.

De politie kwam bij Den Boer ook vragen of ze dat boek hadden, want al deze boekjes werden verboden. Toen de politie dat kwam vragen, was bij Den Boer hun voorraad net verkocht, uiteraard "onder de toonbank".

Coby had in de oorlog de taak op zich genomen om voor een onderduiker bonkaarten e.d. te verzorgen. Het jongste nieuwe hulpje in de zaak, Aafje v.d. Flier, was koerierster in het verzet. Natuurlijk is Coby ook met een vriendin op hongertocht gegaan. Bij een beschieting moest je dan vluchten in een "eenmangat". Coby en haar vriendin sprongen samen in

zo'n gat. Omdat die vriendin nogal een dikke bontjas aan had, zaten ze klem en konden er niet meer uit toen het weer veilig was. Dat was paniek, maar ook wel om te lachen. Dat hebben de twee dametjes dan ook gedaan.

Na 1945

Na de oorlog werd het de heer Den Boer toch wat te zwaar (hij was al vrij oud, nl. 70). Zijn twee zoons konden de hele zaak niet overnemen; de oudste was Mr. in de rechten en had geen interesse in het zakenleven; de jongste wilde niet èn de uitgeverij èn de boekhandel. Daarom vroeg de heer Den Boer aan Coby of zij er niet voor voelde om de boekhandel over te nemen. Coby vond het heel wat, als vrouw alleen een eigen zaak, maar het leek haar heel leuk. Zij had geen kapitaal; gelukkig kon dat via een bankkrediet en een borg geregeld worden. Vol enthousiasme ging Coby aan het werk, voorlopig nog geruggesteund door de heer Den Boer en mej. Loos (met wie hij inmiddels getrouwd was). Coby vertelt nu, dat ze toch van te voren niet helemaal besepte wat er allemaal aan vast zat. Het inkopen voor haar "baas" bijv. bleek veel makkelijker dan voor jezelf; wanneer het je eigen zaak en geld betrof keek je toch wat zorgvuldiger uit en was het ook moeilijker om beslissingen te nemen.

Velen in Baarn dachten dat Coby het alleen niet zou redden. Daaruit blijkt wel hoe bijzonder het was, dat een vrouw zo'n zaak leidde en eigenaresse was. Dat bleek ook uit een telefoontje wat Coby kreeg eind december 1948 (2 januari 1948 had ze de zaak overgenomen), waarin een klant informeerde of ze zelf tevreden was over haar "eerste jaar". Ze was inderdaad tevreden en had - zo dacht ze - veel geld verdiend. De domper kwam direkt na Oud en Nieuw op 2 januari 1949. Toen kwam de rekening van uitgever Becht binnen, die voor februari betaald moest worden. Daarna stond Coby dus "rood" met als gevolg een iets gematigder inkoopbeleid. Ook toen Coby de Jonge eigenaresse was van boekhandel Den Boer bleef de basis van haar beleid: klantgericht en zeer persoonlijk. Ze probeerde ook vaak zich van een bepaalde afname te verzekeren door intekenlijsten. In de loop der jaren leerde ze ook niet al te haastig te zijn; sommige boeken mogen best lang in de winkel liggen.

Coby Bakker-de Jonge, foto gemaakt omstreeks 1955.

In haar "boekhandeltijd" (1948-1977) heeft Coby zeer vele ingrijpende veranderingen meegemaakt. Eén van de grootste was wel het steeds groter wordende aanbod van boeken, o.a. door pockets en paperbacks. Het werd dus ook steeds moeilijker te bepalen welke boeken er besteld moesten worden. Ook viel er werk af. Na de oorlog was er in de "porte-feuillebusiness" niets meer te verdienen, dus dat werd niet meer gedaan. Een andere nieuwigheid was de invoering van de B.T.W. Iedere faktuur moest toen bruto- en nettowaarde genoteerd. De boekhandel betaalde B.T.W. over de nettowaarde en de klant over de brutowaarde. De B.T.W. was toen 4%. Elke zaterdag kwam er een meisje 3 uur lang facturen schrijven. Coby herinnert zich nog hoe ze overgingen van geschreven naar getypte rekeningen. Van de getypte rekeningen ging het doorslag in het zgn. paragonregister op alfabet. In eerste instantie was er een dagboek waarin iedere niet betaalde rekening werd opgeschreven. Coby besloot de rekeningen in een losbladig dagboek op alfabet te registreren.

Meestal had Coby drie meisjes in dienst (soms een tijdje twee) en een bezorger, die elke dag een paar uur werkte. In die tijd werd overigens geen bezorgloon gevraagd. Sommige uitgeverijen eisten van de boekhandels dat ze een aantal mensen hadden, die een bepaald boek wilden afnemen. Voor de oorlog had Coby van de heer Den Boer de opdracht gekregen om het boek "De lage landen aan de zee" van Annie Romein-Verschoor aan de mensen bij intekening te "slijten". Coby had dat vreselijk gevonden om te doen; hoewel ze goed resultaat had (100 boeken). Toen de nieuwe Winkler Prins uitkwam, wilde deze ook intekenlijsten. Er werd toen een zgn. colporteur gehuurd. Deze heeft van 9-12 uur gewerkt en verklaarde toen dat het in Baarn niet mogelijk was te colporteren. Des te knapper van Coby dus om wel 100 boeken te verkopen.

Natuurlijk beleefde Coby wel eens grappige dingen. Zo kan zij zich herinneren dat ze eens, toen er pas stofzuigers waren, de winkel zogen, waarbij alles in een stofmist kwam te hangen. Hoe kon dat? Gelukkig kwam de gouverneur van de Jonker van Hoogwolde, de heer Drewes, langs. Hij zag al snel het probleem. De dames hadden de stofzuigerslang aan de verkeerde kant bevestigd. Snel was het euvel toen opgelost. Met plezier denkt Coby ook terug aan het echtpaar Treffers (hij was arts te Bunschoten). Zij gaven elk jaar verschillende relaties een geschenk, altijd een boek.

Mevr. Treffers belde dan op wanneer ze kwamen. Coby had dan al een tafeltje met stapels boeken voor allerlei mensen klaargezet. Het echtpaar Treffers was het meestal eens met Coby's keuze en dus was het snel geregeld. Zo werkte Coby graag.

Een bijzonder geval herinnert ze zich. Een meneer kwam de zaak binnen. Hij zei van te voren al dat hij dacht niet te slagen, want hij was al in zoveel winkels geweest. Hij wilde een boek cadeau geven als huwelijksgeschenk bij een boedistisch (Christelijk) huwelijk. Nu had Coby in de zaak altijd een "snoep tafeltje" waarop aanbiedingen en/of leuke, grappige boekjes lagen. Ze herinnerde zich, dat ze een boekje had "The life of Christ" by an Indian artist (door Alfred Thomas 1948). De klant vond het geweldig. En al was het maar een boekje van f 7,--, daarover had Coby veel vol-doening.

Ze heeft ook eens een Indiase danseres (in vol ornaat) in haar winkel gehad, die rond wilde kijken. Coby vroeg zich af wat deze dame in Baarn deed. Later belde haar man op om te bedanken dat zijn vrouw zo vrij had mogen rondkijken en zo vriendelijk behandeld was. Deze danseres (Hima Kesar Kodi heette ze) moest in Goiland optreden.

Zo'n 12½ jaar heeft Coby de boekhandel echt in haar eentje gerund. Toen trouwde ze met de heer Bakker en leidden ze samen de zaak. Toen Coby 66 jaar was (haar man was 10 jaar ouder) vond ze het tijd geworden de zaak in jonger handen over te geven. Uiteindelijk is de zaak 10 oktober 1977 overgegaan in andere handen.

Nog steeds is boekhandel Den Boer een begrip voor alle echte boekliefhebbers in Baarn (en omgeving). De speciale, plezierige sfeer die er (gelukkig nu nog) heerst, is mede te danken aan de enthousiaste en bezielende leiding die Coby Bakker-de Jonge er zo lang aan gegeven heeft.

N. Th. Mulder-Mulder

0-0-0-0

Korrekties op het eerste deel van: "Een levenlang tussen de boeken":

Coby Bakker-de Jong m.z. Coby Bakker-de Jonge;

Werktijden waren van 8.00 - 13.00 uur en van 14.30 - 18.30 uur;

Boekhandel V.d. Ven - eigenaar de heer J. Wessels.

DECEMBER OP DE OOSTERHEI

De maand december - verreweg de meesten van ons zullen dit begrip associëren met huiselijkheid, licht, warmte, feesten: Sint-Nicolaas en Kerstmis. Een gezellige, maar dure tijd. Voor de Oosterheiers van vroeger was december nu niet bepaald een maand om naar uit te kijken. Vooral 's winters waren er veel werklozen. Wie wel werk had en in loondienst was, kreeg de verplicht vrije dagen (tweede Kerstdag en Nieuwjaarsdag) niet uitbetaald. En dat terwijl de wintermaanden extra duur waren: er moest immers gestookt worden en ook de lamp gebruikte tijdens de lange avonden meer brandstof. *

Nee, voor de mensen op de "hei", die altijd al moeite hadden de eindjes aan elkaar te knopen, hield het in december helemaal niet over. Werd er door hen dan wel wat gedaan aan Sinterklaas en Kerstmis, vroeg ik me af. De heer W. Birkhoff, geboren, getogen en oud geworden op de Oosterhei, was zo vriendelijk mijn vragen hieromtrent te beantwoorden.

Toen de heer Birkhoff zo'n tachtig jaar geleden leerling van de "heischool" was, had de Goede Sint (nog) niet de gewoonte de Oosterhei aan te doen tijdens zijn nachtelijke tochten over de daken. De kinderklompjes bleven ongevuld en zakken met speelgoed werden hier nimmer gesignaleerd. Toch liet Sint-Nicolaas de "hei"-kinderen niet helemaal in de steek. Dit was voornamelijk te danken aan de goedgeefsheid van enkele beter gesitueerde Baarnaars, die d.m.v. geldelijke bijdragen de "armenzorg" in stand hielden. Het bestuur van deze instelling organiseerde voor de leerlingen van de "heischool" en de Julianaschool jaarlijks een sinterklaasfeest in de zaal van hotel Velaars. Weken van tevoren reeds waren de jongens en meisjes bezig met het instuderen van voordrachten en liederen. De jonge Willem Birkhoff, die goed kon zingen, maakte meermalen deel uit van een kwartet of dubbelkwartet, dat, onder vioolbegeleiding van meester Nortier, Sint-Nicolaas op muzikale wijze hulde bracht. De Pieten zetten het gebeuren luister bij door rijkelijk met pepernoten (van bakker Van Dijen) te strooien. Er waren nog meer tractaties: de traditionele

chocolademelk met speculaas, chocoladereepjes van Bensdorp en aan de uitgang een sinaasappel. Voor de meeste kinderen de enige in het jaar!

Naast alle heerlijke dingen was er ook de spanning: de Sint had zijn Grote Boek, waarin elke deugd en ondeugd van ieder kind was opgetekend, immers bij zich! Voor Willem liep het eens bijna verkeerd af toen hij bij de Sint en diens dreigende Pieten op het toneel geroepen werd en een "rapplement" in ontvangst moest nemen. Sinterklaas was ter ore gekomen dat Willem de kwalijke gewoonte had om in het voorbijgaan steeds weer de deur van het kroegje van Gerrie Hamer open te gooien! Gelukkig had het festijn altijd een goede afloop en zijn er geen Oosterheiertjes in Spanje terecht gekomen.

Aan Kerstmis werd op de openbare "heischool" niets gedaan. Natuurlijk werd er wel Kerstfeest gevierd op de zondagschool. In het begin van de eeuw hield de Hervormde Kerk in het gebouw op de hoek van de Weteringstraat en de Van Goghstraat zondagsschool. Dit pand was onder Ds. Meulenbelt gebouwd op door freule Faas Elias geschonken grond. Later, toen Ds. Adriani hier predikant was, werd de zondagsschool verplaatst naar het onlangs gesloopte, maar toen splinternieuwe Gebouw voor Christelijke Belangen. Het Kerstfeest voor de kinderen werd in de kerk op de Brink gevierd. Hier stond een reusachtige kerstboom, waarvan de kaarsjes met schietkatoen werden aangestoken. Een lang katoenen koord, dat als lont diende, liep van kaarsje naar kaarsje, zodat ze één voor één ontvlamden. Later werden ze weer uitgemaakt met behulp van een kaarsendover die aan een lange stok was bevestigd.

Ouders (die ook mee mochten komen) en kinderen zongen de bekende kerstliederen, luisterden naar het kerstevangelie en zagen op een gegeven moment de lampen van de kerk doven. Nu werd, terwijl de talrijke flonkerende kerstboomlichtjes de kerk slechts schemerig verlichtten, een spannend kerstverhaal verteld.

Getracteerd werd er ook: op suikervlinders. En ieder kind kreeg na het feest een sinaasappel én een boekje (van Callenbach/Nijkerk) mee naar huis.

Dirk Koffrie in Leger des Heils uniform

Ook het Leger des Heils vierde Kerstfeest.

Aanvankelijk hield het Leger zijn samenkomsten in de melkschuur van Kreuger (Laanstraat). Later werd het gebouw in de De Wetstraat betrokken.

Van de Oosterheiders, die zich bij deze organisatie hadden aangesloten, hadden verscheidenen zich een uniform laten aanmeten. Eén van hen was Dirk Koffrie. In zijn groenteschuur aan de Bremstraat werden bijeenkomsten voor kinderen gehouden. Zittend op groentekistjes mochten de jongens en meisjes hier ook het Kerstfeest vieren. Zij kregen dan chocolademelk in hun van huis meegebrachte kom of kroes. Ook met de volwassenen vierde het Leger des Heils het Kerstfeest. Na afloop van deze viering werden er kerstpakketten uitgereikt, iets wat de aanwezige Oosterheiders natuurlijk zeer konden waarderen. Zoals nu nog steeds gebeurt, werd er voor de kerstfeesten op straat geld ingezameld. Ook toen reeds was de Heilsoldaat met kerstboompje en kerstpot "voor de kerstvieringen" een bekend verschijnsel. Het bevreemdt niet dat het in de weken vóór Kerstmis storm liep op de samenkomsten van het Leger des Heils. Ook op de zondagschool was het drukker dan anders. Lieden die anders niet zo geïnteresseerd waren, wilden toch wel graag een graantje van het Kerstfeest meepikken. Wie zich realiseert hoe moeilijk veel mensen het in materieel opzicht hadden vergeeft hen dit "opportunisme" graag. Er was trouwens nog een mogelijkheid om aan een financieel extraatje voor de Kerstdagen te komen. Het Algemeen Handelsblad zamelde jaarlijks als de kerstdagen in zicht kwamen geld in onder zijn abonnees t.b.v. gezinnen die een financieel ruggesteuntje nodig hadden. (NRC/Handelsblad doet dit nog steeds). Wie voor ondersteuning in aanmerking kwam kon zich opgeven. Er werd toentertijd f 1,-- per gezinslid uitgekeerd; een enorm bedrag in die tijd!

Menig huismoeder met krappe beurs, maar rijke fantasie, wist van Kerstmis toch een fijn feest te maken, al kwam er niet eens een kerstboompje aan te pas. Voor een luttel bedrag kocht moeder een pak druipkaarsjes (33 voor 1 dubbeltje!) en wat crêpepapier. Van aardappels maakte ze kaarsenstandaards, die met crêpepapier versierd werden. Ook takjes van de

ligusterhaag omwond ze met het kleurige papier, er bovenop werd een papieren bloemetje bevestigd. Als de kamer versierd was, stak moeder 's avonds de kaarsjes aan. Er kwam een krant op tafel waarop een zak met apenootjes uitgestort werd. Het Kerstfeest was compleet!

Met Oud en Nieuw werden er óók vroeger op de hei al olie-bollen gebakken. Opblijven tot de klok twaalf sloeg was er meestal niet bij. Als de lamp en kachel zó lang moesten branden werd het een duur avondje!

Op Nieuwjaarsdag gingen de kinderen vaak "schooien", zoals de heer Birkhoff het noemt. Deur aan deur wensten ze iedereen Gelukkig Nieuwjaar, in de hoop hier en daar een halve cent te "vangen".

Ze hadden nog een paar dagen kerstvakantie voor de boeg, daarna begon het "gewone" leven weer.

Intussen zagen de volwassenen al weer uit naar het voorjaar, waarin het leven in sommige opzichten weer wat makkelijker werd.

H.L.M. Vink-Postema.

- * Als de lamp scheef hing, zoals de uitdrukking luidt, dan was de olie bijna op en had men geen geld om nieuwe te kopen. Door het schuinhangen steeg het oliepeil enigszins en kon de pit nog even blijven branden.

0-0-0-0

UNIEKE VONDST IN BAARN

Rapport van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek Amersfoort, door de heer P. Schut te Arnhem

Baarn kaartblad 32A krt.coörd. 149.14/469.70

In juni van dit jaar werd door de heer W. Zondag (Baarn) bij een bouwput op het industrieterrein Zinkenpoel een vuurstenen bijl aangetroffen. Ter plaatse waren vier tot vijf meter dikke veen- en klei-afzettingen verwijderd. Het werktuig werd aangetroffen op het stort. Venige resten op de bijl doen vermoeden dat deze uit een veenlaag afkomstig is. Volgens de geomorfologische kaart (krt.blad 32 Amersfoort) ligt de vindplaats op een dekzandvlakte, welke ingklemd ligt tussen de stuwwal van Baarn en het Eemdal. De vondstomstandigheden maken duidelijk dat de vindplaats feitelijk tot het laatstgenoemde gebied moet worden gerekend.

De 17 cm lange bijl behoort volgens de typologie van Brandt (1967) tot de dünnackige Flint-Ovalbeile. In gewoon Nederlands: een duntoppige vuurstenen bijl met ovale dwarsdoorsnede. Deze zuidelijke vorm is afkomstig uit de vuursteenmijnen van Zuid-Limburg of België. De bijl vertoont enige gelijkenis met de Buren-bijlen (een speciale groep binnen de duntoppige zuidelijke bijlen). Afwijkend is echter de in zijaanzicht dikke top. Ook de snedevorm is afwijkend, wat echter het gevolg kan zijn van sterk secundair bijslijpen. Het topvlak bestaat uit cortex, d.w.z. het natuurlijk kalkachtige oppervlak van de vuursteen. Ook bevinden zich in het topdeel een aantal ronde en vierkante gaatjes: resten van o.a. rietstengels. De asymmetrische snede is het gevolg van bovengenoemd secundair slijpen van de bijl. Langs de randen is de bijl licht gefacetteerd.

In Gelderland zijn de meeste bijlen van dit type kleiner dan 15 cm. Slechts enkele exemplaren zijn langer (Schut 1987 en in voorbereiding). Duntoppige zuidelijke bijlen worden gedateerd op het eind van het vierde of in het derde millennium. Uit met name Drente zijn een aantal zogenaamde depôt-

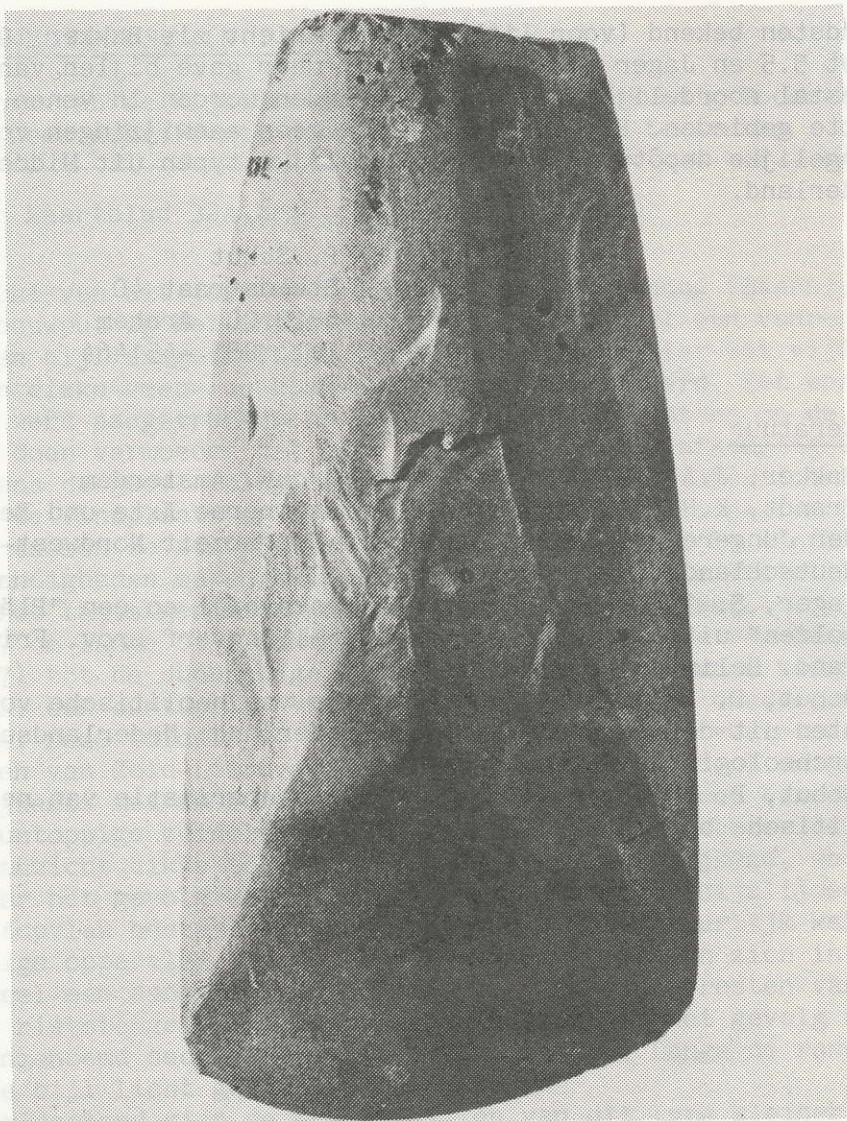
vondsten bekend (voor literatuuroverzicht zie Bakker 1979 noot 5.5 en Jager 1981) van één of meer gave bijlen van meestal noordelijke vorm, die gevonden worden in venen of natte gebieden. Er zijn echter nog geen aanwijzingen voor dergelijke depôtvondsten van zuidelijke typen uit Midden-Nederland.

P. Schut
 Steenstraat 40
 6828 CL Arnhem
 Tel. 085 -451464

Literatuur

- Bakker, J.A. 1979: The TRB West Group. Amsterdam
- Brandt, K.H. 1967: Studien über steinerne Axte und Beile der Jüngerer Steinzeit und Stein-Kupferzeit Nordwestdeutschlands. Hildesheim
- Jager, S. 1981: Een grote vuurstenen bijl en een "Plättbolzen" uit Fochtelloo gem. Ooststellingwerf prov. Friesland. Helinium XXI-3, 227-245
- Schut, P. 1987: Een inventarisatie van neolitische vondsten uit de Achterhoek, prov. Gelderland. Nederlandse Archeologische Rapporten nr. 4
- Schut, P. in voorbereiding: Een inventarisatie van neolitische bijlen uit Gelderland.

0-0-0-0

Copyright Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek
Kleine Haag 2, Amersfoort. Fotonr. H 6380-5

EEN BAARNSE HOOFDZAAK

De modiste juffrouw Roos heeft zeker nooit in haar stoutste dromen kunnen vermoeden dat zij, zo'n driekwart eeuw nadat zij in ons dorp de toon aangaf wat hoofddeksels betrof, nog eens herdacht zou worden. Toen mevrouw Egmond-Pluim haar in een vorig nummer van "Baerne" memoreerde kwamen er ineens tal van herinneringen boven.

"Ik zie haar nog voor me", schreef mevrouw Egmond, "een rijzige dame met blozende wangen en een klein brilletje op". En ineens wàs ze er weer. Ik zag de dubbele etalage in de Nieuwstraat, dichtbij de Turfstraat, hoorde het tinkelende winkelbelletje, rook de vreemde geur van warme strijkijzers en petroleum, 's winters vermengd met een zweempje kool of ui en zag juffrouw Roos verschijnen uit een zijdeur: vriendelijk, geduldig, schuifelend tussen tafel en kasten. Zij moet het heel druk gehad hebben in de dagen voor de eerste wereldoorlog; heel Baarn was aan haar verknocht. Want in die tijd droeg iedereen een hoed, kinderen inclus. Massaprodukten waren er niet of voldeden niet aan de toen heersende smaak, dus was men aangewezen op de enkeling, die het hoedenvak had gekozen en die de cliëntèle met raad en daad kon bijstaan. Het was niet altijd makkelijk om een keus te maken want er waren zoveel soorten hoeden. Een matelot was net even anders dan de wat sportievere canotier, een chasseur was nooit echt gekleed, een toque kon òf jolig òf elegant zijn. Breedgerande hoeden konden van een niet zo geslaagd gezicht iets aparts maken. Juffrouw Roos kende blijkbaar alle regels van het vak uit haar hoofd. Zij wachtte altijd geduldig tot de klant haar wensen kenbaar had gemaakt en dan wist het goede mens meestal precies wat er verlangd werd. Tenslotte kwamen "haar" dames ieder voor- en najaar om iets nieuws uit te zoeken of om een oud stuk te laten opknappen. De vraag: eenvoudig of gekleed, was van het grootste belang; niet iedereen was zomaar bekoord door fluwelen of tafzijden strikken en bloemen, die menig chapeau sierden pasten niet altijd bij mantel of tailleur. Maar een feest was het toch wel als de diepe muurkasten opengingen - die leken overigens verrassend veel op bedsteden - en de creaties één voor één werden

getoond. Daar kon een Rembrandt-hoed bij zijn van zwart fluweel met grote witte struisveer of een perkje van louter rose bloemetjes, omlijst door banden van glimmend satijn. Uit de laden van een grote kast werden voorzichtig allerhande veren getoverd: aigrettes, paradys, soms stijve ganzenpennen of vlerken van vreemde vogels.

Voor kinderen was al dat moois natuurlijk niet bestemd; juffrouw Roos vervaardigde voor kleine meisjes vreemde gevalletjes, versierd met knalblauwe roosjes of vurige bessen. Een pronkstuk van geel, stekelig stro waarop aan één kant een tros kersen bengelde werd mij een keer toebedeeld. Het was een ellende om dat ding te dragen; de kersen maakten de zaak zo topzwaar dat het stro in mijn oor beet. Maar moeders wil was wet en juffrouw Roos vond kennelijk dat zij een juweel van een werkstuk had afgeleverd. Zelfs haar vriendin en medewerkster - ik meen dat zij Plieger heette - kwam uit het atelier te voorschijn om haar bijval te betuigen. Deze lange, magere vrouw op de achtergrond scheen over gouden vingers te beschikken. Om toch met de kinderen bevriend te blijven kregen wij soms een poppehoedje cadeau (of werd zoiets stiekem door moeder betaald?): een fluwelen baret met een kleine rose struisveer, een zomers geval met tafzijden bol, een witte zijden creatie vol vergeet-mij-nietjes. Die mini-pronkstukken werden kennelijk met evenveel liefde en zorg vervaardigd als de echte hoeden. Zij waren erg creatief, die twee dames in de Nieuwstraat. En zij waren zeer bescheiden. Namen van klanten werden nooit genoemd al vertelde juffrouw Roos wel eens glunderend dat er "een dame van het hof" bij haar was geweest.....

Op den duur kwam het hoedenvak toch in de verdrukking. Warenhuizen openden een afdeling "chapellerie", hoedenfabrieken floreerden; in elke grote stad kon men te kust en te keur terecht voor dit onderdeel van de dagelijkse garderobe. Want de hoed zou nog lang stand houden.

Waar is juffrouw Roos gebleven? Vermoedelijk had zij op een goed ogenblik haar schaapjes op het droge en hief zij de zaak op. Of stierf zij temidden van alle pracht, die zij zo vriendelijk aan de man of liever aan de vrouw wist te brengen? Wij weten het niet, maar in ieder geval verloor Baarn een opmerkelijk vrouwenbedrijfje.

Dagelijks Bestuur van de Historische Kring "Baerne"

Voorzitter : F. Zorn
Secretaris : B. Braat
Penningmeester : E. v.d. Steeg
Secretariaat : B. Braat, Gerrit v.d. Veenlaan
2, 3743 DN Baarn. Tel. 02154 -
12523.
Ledenadministratie : N. Kuyt-Smit, Van Wassenaerlaan
16, 3742 AH Baarn.

De lidmaatschapskosten van de H.K. "Baerne" bedragen:

f 35,-- per jaar per gezin
f 25,-- per jaar voor een individueel lid
f 12,50 per jaar voor een jeugdlid (14 t/m 18 jaar)

Postadres van de H.K. "Baerne" : Postbus 326
3740 AH Baarn

Bankrekeningnummer : 30.47.28.292

Postbanknummer : 4192133

"Baerne" verschijnt viermaal per jaar.

Losse nummers à f 3,-- verkrijgbaar bij N. Kuyt-Smit,
Van Wassenaerlaan 16, 3742 AH Baarn.